

Öz-Belirleme Kuramı Açısından Ergenlerin Anne Baba Algısı ile Duyuşsal İyi Oluşları Arasındaki İlişki

Self-Determination Theory and Relationship between Perception of Parents and Emotional Well-Being of Adolescents

Ercan KOCAYÖRÜK¹

Öz: Bu çalışmada, ergenlerin anne-baba algısı, duyuşsal iyi oluşları (emotional well-being) ve özerk benlik algıları arasındaki ilişki incelenmiştir. Öz-belirleme kuramı görüşleri doğrultusunda özerk benlik yönetimini (self-determination) bir aracı değişken (mediator) olarak değerlendirerek, ergenlerin anne-baba algısı ile iyi oluşları arasındaki doğrudan ve dolaylı ilişkisi incelenmiştir. Ergenlerin anne-baba algıları ile özerk benlik algısı arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkinin duyuşsal iyi oluşlarıyla etkileşimini ortaya koymak araştırmanın temel amacıdır. Çalışma, Çanakkale’de iki farklı türdeki okulun (Anadolu Lisesi, Genel Lise) 9. 10. 11. ve 12. sınıflarında eğitim gören 525 öğrenci ile yürütülmüştür. Veri toplama araçları Anne-Baba Algı Ölçeği (ABAÖ), Özerk Benlik Yönetimi Ölçeği (ÖBYÖ) ve Pozitif-Negatif Duygu Ölçeği’dir (PNDÖ). Çalışmada önerilen Yapısal Eşitlik Modeli LISREL 8.54 kullanılarak test edilmiştir. Analizler sonucunda özerk benlik yönetimi algısının, anne algısı ile olumsuz duygu arasında tam aracılık, olumlu duygu ile kısmi aracılık görevi gördüğü belirlenmiştir. Buna karşın, özerk benlik yönetimi algısı, baba algısı ile olumlu ve olumsuz duygu arasında kısmi aracılık görevi görmektedir. Çalışmanın sonuçları, çalışmaya katılan ergenlerin özerk benlik yönetimi algılarının, anne ve baba ile kurulan sağlıklı ilişkiler ve duyuşsal iyi oluşları ile ilişkili olduğu ve bu iki değişken arasındaki ilişkiye aracılık ettiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Sözcükler: ergenler, anne ve baba algısı, öz-belirleme kuramı, duyuşsal iyi oluş

Abstract: The aim of the present study explored the unique contribution of parents on adolescents’ emotional well-being through the perspective of Self-Determination Theory. This study examined whether perception of parents directly effected adolescents’ emotional well-being (i.e., positive affect and negative affect) or whether these effects were mediated though the function in a self-determined way (autonomous development). The direct paths suggested that autonomy supportive relationships with parents promote feelings of emotional well-being for adolescents. However, the indirect paths proposed that autonomy supportive relationships with parents had indirect influences on emotional well-being in a self-determined way. Autonomy supportive relationships with parent likely foster high levels self-determined functions, which in turn have been linked with high levels of emotional well-being. A total of 525 high school students, from 9th to 12th grade, participated from Çanakkale. The data were obtained by using the Perceptions of Parents Scale (POPS), Positive-Negative Affect Scales (PANAS), and Self-Determination Scale (SDS). The model suggested in the present study was applied to the data using Lisrel 8.54. The results revealed that self-determination mediated the relationship between parent relationship and emotional well-being. These findings suggested that parent autonomy supportiveness foster adolescents’ emotional well-being by promoting high levels of self-determination.

Keywords: adolescents, parents, self-determination theory, emotional well-being

Öz-belirleme kuramının (Self-Determination Theory-SDT) öne sürmüştüğü psikolojik ihtiyaçlar [Özerklik (autonomy), yetkinlik (competence) ve ilişkili olma (relatedness)], özerk benlik yönetimi (self-determination), içsel ve dışsal güdülenme gibi kavramların, davranış ve sosyal bilimciler tarafından

artan bir ilgiyle ele alındığı görülmektedir. Bunun en önemli nedeni öz-belirleme kuramının ileri sürdüğü temel kavram ve süreçlerin pozitif psikoloji alanında bir çok çalışmaya kuramsal bir alt yapı oluşturduğu görüşüdür (Ryan ve Deci, 2000).

Öz-belirleme kuramına göre bireyin sosyal

Yazar Notları: Bu çalışma, TÜBİTAK tarafından desteklenen ‘Ergen Gelişiminde Baba Rolü: Baba Katılımının Ergenlerin İyi oluş ve Benlik Saygısına Etkisi’ başlıklı proje (109K558 No’lu 3501-Kariyer Geliştirme projesi) çalışmalarının bir bölümünden oluşturulmuştur.

¹ Yrd. Doç. Dr., Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale. kocayoruk@comu.edu.tr

ilişkiler ve sosyal etkileşim sürecinde karşılaştığı ve gözlemediği değer, tutum ya da davranışları benimsemesi ve içselleştirmesi, güdülenme mekanizmaları aracılığıyla gerçekleşmektedir (Grolnick, Deci ve Ryan, 1997). Öz-belirleme kuramı iki güdülenme türü ve bunların arasındaki ayrım üzerinde durmaktadır. Bunlar “içsel güdülenme” ve “dışsal güdülenme”dir (Deci, Ryan ve Williams, 1996; Rigby, Deci, Patrick, ve Ryan 1992). Güdülenmeyle ilgili en önemli kavramlardan birisi “doğuştan gelen psikolojik gereksinimler- (basic psychological needs)” dir (Ryan ve Deci, 2000; Véronneau, Koestner ve Abela, 2005). Farklı kültürel ortamlarda yaşamasına karşın, insanın sağlıklı bir gelişim göstermesi için bu temel evrensel psikolojik gereksinimleri karşılaması gerekmektedir (Chirkov, Ryan, Kim ve Kaplan, 2003). Öz-belirleme kuramında ifade edilen “doğuştan gelen psikolojik gereksinimler” üç başlık altında toplanmaktadır: Özerklik, yetkinlik ve ilişkili olma gereksinimidir. Özerklik gereksinimi kişinin eylemlerinin kontrol edildiği ya da o eylemlerde bulunmaya zorlandığını hissetmesi yerine, eylemlerinde, kendi adına karar verebildiğini duyumsamasıyla ilgilidir. Yetkinlik gereksinimi, kişinin çevresiyle başa çıkabilmek için kendini yeterli hissetme isteğine karşılık gelir. İlişkili olma gereksinimi ise, kişinin tatmin edici ve destekleyici sosyal ilişkilere duyduğu ihtiyacı ifade etmektedir (Deci ve ark., 1996; Grolnick ve ark., 1997). Guay, Mageau ve Vallerand (2003) iyi oluş duygusunun yaşanabilmesi ve psikolojik gelişme için bu üç temel gereksinimin karşılanmasının zorunluluğuna işaret etmektedirler. Neimieck, Lynch, Vansteenkiste ve ark., (2006) anne-babanın özerklik ve ilişkili olma desteklerinin ergenlerin olumlu duyguları ile pozitif yönde, olumsuz duygularıyla negatif yönde ilişkili olduğunu belirlemişlerdir. Bir diğer çalışmada ise (Patrick, Knee, Canevello ve Lonsbary, 2007), romantik partner tarafından ihtiyaçların karşılanması; yüksek benlik saygısı, yüksek olumlu duygu ve düşük olumsuz duygu ile ilişkili bulunmuştur.

Bir çok öz-belirleme kuramcısına göre (Sheldon, Ryan ve Reis, 1996; Thrash ve Elliot, 2002) birey benlik gelişimi için gereksinimlerini karşılama, hedeflerini ve amaçlarını belirleme konusunda mevcut gücünün ve sınırlılıklarının farkında olmalıdır yani “bireysel farkındalığa” (awareness of self) erişebilmelidir. Ayrıca karar verme aşamasında, durumun gereklerini kavramak ve mevcut seçenekler arasından en iyisini tercih etmek için birey “seçme hakkı” olduğunu da hissetmelidir. Dolayısıyla “kendi isteklerinin farkında olmak” ve davranışlarında “seçme hakkı” olduğunu hissetmek özerk karar vermenin boyutları olarak tanımlanmaktadır (Deci

ve Ryan, 2000; Ryan ve Deci, 2000). Her ne kadar “özerklik” ve “bağımsızlık” aynı şeymiş gibi görünse de bu iki terim kuramda son derece farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Kuramda, bireyin kendi hedeflerini tanımlama, bu hedeflere erişmek için öncelikleri belirleyerek güdülenme ve sorumluluk üstlenme becerisi, özerk karar verme (self determined) olarak tanımlanmaktadır (Deci ve Ryan, 2000). Bu da bireyin kendisini başkalarına fark ettirmesi, başkalarını kendi gereksinimlerinden haberdar etmesi ve gerektiğinde kendi haklarını savunması aracılığıyla mümkündür. Özerk karar verebilenler ne istediklerinin ve buna nasıl ulaşabileceklerinin farkındadırlar. Özerk kararlar alabilen ve davranabilen kişiler böylece yaşamları üzerinde kontrol sağlamayı ve kendilerini düzenlemeyi başarabilirler (Deci ve Ryan, 2000; Grolnick ve ark., 1997). Bir başka deyişle, kurama göre, bir kişi eylemini “isteyerek” gerçekleştiriyor ve bu eylemleri “tamamen onaylıyor” ise özerk kabul edilir (Ryan ve Deci, 2000). Bu şekilde birey davranışı üzerinde inisiyatif sahibi olduğunu hissetmekte ve yaptıklarının savunucusu olmaktadır. Her ne kadar özerk benlik yönetimi ya da karar verme süreçlerinin evrenselliği hakkında bazı tereddütler söz konusu olsa da (Schwartz, 1994) daha çok batı kültürüne özgü bir gelişim görevi olarak görülen özerk benlik gelişiminin kolektif toplumlarda da uyum, akademik motivasyon ve iyi oluş ile ilişkili olduğu belirlenmiştir (Vansteenkiste, Zhou, Lens ve Soenens, 2005). Ayrıca, son zamanlardaki kültürlerarası çalışmalar, özellikle doğu kültürleri için özerkliğin aileden kopma, bağımsızlaşma olarak görülmediğini, özerklik ve ilişkili olma gereksinimlerinin bir arada olabileceğini ve bunun kolektivist toplumlar için daha sağlıklı bir yol olduğunu belirtmektedirler (Guisinger ve Blatt, 1994; Kağıtçıbaşı, 2005).

Ryan ve Deci (2000) özerk karar verme eğiliminin kendiliğinden etkinleşmediğini, sosyal çevrenin desteğiyle ortaya çıkacağını öngörmüşlerdir. Buna göre aktif organizma ile sosyal çevre arasındaki etkileşim, öz-belirleme kuramının davranış, deneyim ve gelişim hakkındaki görüşlerine temel oluşturmaktadır.

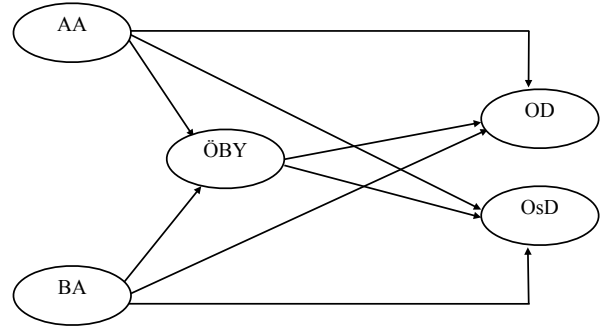
Belirtilen bu sosyal çevrelerin içerisinde aile, sağlıklı gelişim üzerinde en önemli etkiyi gösteren sosyal çevredir. Bu sürecin en önemli adımını ise anne-baba desteği ve katkısı ile aile içerisinde değerlerin ve inançların içselleştirilmesi oluşturmaktadır (Deci ve ark., 1994). Bir başka deyişle çocuğun sosyalleşmesinde belki de en önemli role sahip olan anne ve babalar, çocukların doğal eğilimini destekleyerek kültürel değerleri, tutumları ve davranışları içselleştirmelerine yardımcı olmaktadır (Grolnick ve ark., 1997). İçselleştirme

konusundaki araştırma bulguları; çocukların, yetenek ve ilgileri ile tutarlı olan, baskıcı ve otoriter davranmadan kazandırılmaya çalışılan sosyal değerleri ve davranışları, çocukların daha kolay içselleştirerek sahiplendiklerini göstermektedir (Grolnick, Gurland, Jacob ve Decourcey, 2002; Soenens, Vansteenkiste, Smits, Lowet ve Goossens, 2007).

Çocuk ve ergen gelişiminde aile ve anne-baba ile kurulan ilişkilerin önemi göz önünde tutulduğunda, özerk benlik yönetiminin (bireysel farkındalık ve seçim hakkı) kaynağını anne-baba ilişkileri içerisinde aramak geçerli bir neden olarak düşünülebilir. Bir çok araştırmacıya göre (Gray ve Steinberg, 1999; Steinberg ve Silk, 2002) anne-babanın özerk davranmayı desteklemesi, çocukların duygu ve düşüncelerini açığa vurmasına olanak sağlamakla birlikte karar verme süreçlerinin gelişmesine yardım etmektedir. Ergenlik süresince, anne-babanın çocukları ile kurdukları olumlu ilişkilerin; ergenlerin, iyi oluş düzeyleri (Cotterell, 1992), benlik saygısı (Laible, Carlo ve Roeschc, 2004), uyum becerileri ve özerk-benlik gelişimleri (Grolnick, Deci ve Ryan, 1997) sosyal beceri ve çevresine uyum sağlama düzeyleri (Elicker, Englund ve Sroufe, 1992) üzerinde etkili olduğu belirtilmektedir. Çünkü aile, çocuğun kişilik ve davranışlarının gelişiminde ekonomik, kültürel ve sosyal boyutlarıyla önemli bir kurum olmasının yanı sıra ergenlik gibi kritik bir gelişim sürecinin başarıyla tamamlanmasında da önemli bir etkiye sahiptir (Santrock, 2005). Bununla birlikte bir çok araştırma bulgusu (Fagan ve Iglesias, 1999; Kocayörük ve Sümer, 2009; Simons, Paternite, ve Shore, 2001) anne-baba iletişiminin ve katılımının yüksek düzeyde yaşandığı aile ortamlarında yetişen çocukların olumlu davranışlar sergiledikleri ve kişilik gelişiminde avantajlı olduklarını ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, ilgili alan yazın göz önünde bulundurulduğunda, anne-baba desteğinin ergenlerin temel psikolojik ihtiyaçlarını karşılamalarına, özerk benlik gelişimlerine ve iyi oluşlarına katkı sağladığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu çalışmada, anne-baba ile kurulan ilişkilerin (anne ve baba katılımı, anne ve baba desteği, anne ve baba yakınlığı) ergenlerin “bireysel farkındalık” ve “seçim hakkı” ndan oluşan özerk benlik yönetimleri ile ilişkisi ve bu ilişkinin ergenlerin duyuşsal iyi oluşlarına katkısı belirlenmeye çalışılacaktır. Bu doğrultuda araştırma soruları; Anne-baba algıları, ergenlerin duyuşsal iyi oluşları ile doğrudan ilişkili midir? Yoksa bir aracı değişken olarak belirlenen özerk benlik yönetimi üzerinden mi katkı sağlamaktadır? şeklinde ifade edilmiştir. Özerk benlik yönetiminin modelde bir aracı değişken olup olmadığı test edilerek, bu anlamda, anne-baba algısının duyuşsal iyi oluş üzerindeki doğrudan ve

dolaylı etkileri değerlendirilecektir. Bu şekilde ifade edilen araştırma sorularına yönelik önerilen ve test edilecek yapısal model Şekil 1’de ifade edilmiştir.

Şekil 1. Anne-Baba Algısı, Özerk Benlik Yönetimi ve Duyuşsal İyi Oluş Arasındaki Kuramsal Model.

Not: AA=Anne Algısı, BA=Baba Algısı, ÖBY=Özerk Benlik Yönetimi, OD=Olumlu Duygu, OsD=Olumsuz Duygu

Yöntem

Çalışma Grubu

Çalışmaya, Çanakkale il merkezinde iki farklı türde (Anadolu Lisesi, Genel Lise) ve toplam 5 okuldan 9, 10, 11, ve 12. sınıf öğrencileri gönüllü katılmıştır. Çalışmaya 803 lise öğrencisi ile başlanmış ancak anne veya babasını ya da her ikisini kaybetmiş öğrenciler ile ölçme araçlarından herhangi bir alt boyutu cevaplamayan ve ölçme araçlarını büyük oranda boş bırakan 288 öğrenci analizlere dahil edilmemiş, çalışma 525 öğrenciyle tamamlanmıştır. Yaşları 14 ile 18 arasında değişen öğrencilerin yaş ortalaması 16.35’dir (SD=.93) ve 299’u kızlardan (% 57), 226’sı erkeklerden (% 43) oluşmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada Anne-Baba Algı Ölçeği, Pozitif ve Negatif Duygu Ölçeği, Özerk Benlik Yönetimi Ölçeği olmak üzere üç ölçme aracı kullanılmıştır.

Anne-Baba Algı Ölçeği (ABAÖ): Araştırmada kullanılan ölçme araçlarından “Anne-Baba Algı Ölçeği-Perceptions of Parents Scale ” Robbins (1994) tarafından, ergenlerin anne ve babalarıyla olan ilişkilerini belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek 7’li Likert tipi olup, 22 maddeden oluşmaktadır. ABAÖ’de anne-baba ve ergen arasındaki yaşantılar üç alt boyut aracılığıyla (katılım, özerklik desteği ve yakınlık) ölçülebilmemesinin yanısıra ters kodlamadan sonra bu boyutlardaki maddelerin toplanmasıyla, anne-baba ve ergen arasındaki algılanan ilişkinin toplam puanı da elde edilebilmektedir. Yüksek puan, anne ve babanın yüksek düzeyde özerklik desteğini, düşük puan ise anne ve babanın kontrol sağlama algısını ifade etmektedir. Ölçme aracının güvenilirlik ve

geçerlilik çalışmaları üç aşamada gerçekleştirilmiştir (Kocayörük, baskıda). Ölçek maddelerinin Türkçe çevirileri yapılarak anlam ve içerik bütünlüğü dil uzmanları tarafından değerlendirilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi sonuçları incelendiğinde bir maddenin (Madde 2) ölçme aracından çıkarılmasına karar verilmiş ve üç faktörlü yapı için üretilen uyum iyiliği değerlerinin hem baba boyutu için hem de anne boyutu için iyi düzeyde olduğu görülmüştür. Son olarak, ölçme aracının iç tutarlık katsayısının anne ve baba boyutları için yüksek düzeyde olduğu görülmüştür (sırasıyla, $\alpha = .91$, $\alpha = .93$). Bu çalışmada genel bir değerlendirme yapabilmek amacıyla ve ABAÖ'nin alan yazınındaki çalışmalarda kullanıldığı şekli dikkate alınmış (Niemi ve ark., 2006) böylelikle anne ve baba algı puanlarından elde edilen toplam puanlarla analizler gerçekleştirilmiştir.

Pozitif-Negatif Duygu Ölçeği (PNDÖ): Özel iyi oluş kavramı, alan yazında tek bir yapı ve doğrudan incelenmek yerine dolaylı ve birden çok yapı aracılığıyla ele alındığı görülmektedir. Alan yazında incelendiğinde öznel iyi oluş üç temel yapı aracılığıyla ele alınabileceği belirtilmektedir (Diener, Lucas ve Oishi, 2002). Bu yapılar, “olumlu duygu”, “olumsuz duygu” ve “yaşam doyumu”dan oluşmaktadır. Yaşam doyumu, öznel iyi oluşun bilişsel boyutu olarak değerlendirilirken, olumlu ve olumsuz duygu duyuşsal boyut olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışmada ergenlerin duyuşsal iyi oluşları ele alınmıştır ve bu konuda en yaygın olarak kullanılan ölçme aracı Pozitif-Negatif Duygu Ölçeği'dir. Watson, Clark, ve Tellegen (1988) tarafından geliştirilen ölçek, her bir maddesi 1 (asla) ile 5 (daima) arasında derecelendirilen 10 olumlu ve 10 olumsuz duygu ifadesinden oluşmaktadır. Gençöz (2000) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Her bir alt ölçekten elde edilebilecek en düşük puan 10 en yüksek puan ise 50 olup elde edilebilecek yüksek puan yaşanan duygunun yoğunluğuna işaret etmektedir. Uyarlama çalışması sonuçları, iç güvenilirlik katsayılarının olumlu duygu ($\alpha = .83$) ve olumsuz duygu ($\alpha = .83$) boyutları için yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada da her iki boyutun Cronbach alfa değerleri yüksek bulunmuştur (sırasıyla, .81 ve .74).

Özerk Benlik Yönetimi Ölçeği (ÖBYÖ): Sheldon ve ark., (1996) tarafından geliştirilen, 5'li Likert tipi ve 10 maddeden oluşan Özerk Benlik Yönetimi Ölçeği, özerk karar vermenin iki boyutunu belirlemeyi hedeflemiştir. Ölçme aracının birinci alt boyutu bireylerin benlik gelişimleri için, gereksinim duyduğu amaçları belirleyebilmeleri; bu amaçlara ulaşma noktasında mevcut güçlerinin ve sınırlılıklarının farkında olmalarını ifade eden “bireysel farkındalık”dır. İkinci boyut ise bireylerin

karar verme aşamasında durumun gereklerini kavrama, mevcut seçenekler arasından en iyisini tercih etme hakkı olduğunu hissetmesini ifade eden “seçme hakkı” boyutudur. ÖBYÖ'nin Türk kültürüne uyarlama çalışması ise Kart ve Güldü (2008) tarafından yapılmış ve çalışmada ölçeğin bir maddesi (3. Madde) ölçekten çıkartılmıştır. Araştırmacıların gerçekleştirdikleri faktör analizi sonuçları orijinal formdaki faktör yapısı (iki faktörlü) ile tutarlı bir yapıyı ortaya koymuştur. Sonuçlara göre beş madde birinci faktöre (bireysel farkındalık), dört madde ikinci faktöre (seçim hakkı) yerleşmiştir. Ölçeğin her iki faktörü için de iç tutarlılık katsayısı .70'dir. Bireysel farkındalık faktörü ile seçim hakkı faktörü için iki yarı güvenilirlik katsayıları sırasıyla; .67 ve .71 olarak hesaplanmıştır. Uyarlama çalışması sonucunda elde edilen 9 maddelik ölçme aracının tersten kodlama ile toplam puan elde edilmektedir. Bu çalışmada da Kart ve Güldü'nün uyarlama çalışması sonucunda belirledikleri 9 madde, “Promax tekniği” ile Temel Bileşenler Yöntemi (Principal Component Procedure) kullanılarak faktör analizi ile incelenmiş ve sonuçlar uyarlama çalışması ile aynı sonuçları ürettiği görülmüştür. Her iki faktördeki maddelerin faktör yüklerinin 35'den büyük olduğu ve iki faktörlü yapının, birinci faktöründe 2, 4, 6, 8 ve 10'uncu maddelerin yer aldığı; ikinci faktörde 1, 5, 7 ve 9'ncü maddelerin bulunduğu gözlenmiştir. Bu sonuçlar Kart ve Güldü'nün uyarlama çalışmasındaki iki boyutlu yapıyı destekler niteliktedir. Ayrıca, ÖBYÖ'nin bu çalışmadaki iç tutarlık katsayısının yüksek olduğu belirlenmiştir ($\alpha = .85$).

Verilerin Analizi

Çalışmada önerilen ölçme modeli ve yapısal modelin uyum iyiliği değerleri, uyum iyiliği istatistikleri (goodness of fit statistics) ile değerlendirilmiştir. Hu ve Bentler'e (1999) göre uyum iyiliği istatistikleri herhangi bir modelin bir bütün olarak veri tarafından kabul edilebilir bir düzeyde desteklenip desteklenmediğine karar vermesine olanak tanımaktadır. Yapısal Eşitlik Modeli çalışmalarında yaygın olarak bilinen uyum iyiliği istatistiği Kay-kare'dir (χ^2) ve bir modelin anlamlı olarak kabul edilebilmesi için χ^2 değerinin anlamlı çıkmaması beklenir. Ancak χ^2 değeri örneklem büyüklüğüne duyarlı olduğu için birçok alternatif uyum iyiliği istatistiği üretilmiştir ve bunlar arasında en yaygın olarak kullanılanlar; Uyum İyiliği İndeksi (Goodness Of Fit Index, GFI), Düzeltilmiş Uyum İyiliği İndeksi (Adjusted Goodness Of Fit Index, AGFI), Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (Comparative Fit Index, CFI), Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü (Root Mean Square Error of Aproximation,

RMSEA) ve Standart Ortalama Hataların Karekökü (Standardized Root Mean Square Residual, SRMR) olduğu görülmektedir (Şimşek, 2006). Bunlardan GFI, AGFI ve CFI'nin .90 dan büyük olması kabul edilebilir, .95'den büyük olmaları ise iyi bir uyum iyiliği değerinin göstergesi olarak kabul edilmektedir. RMSEA'nin .08 ve SRMR'nin ise .06'in altında olması kabul edilebilir, her ikisinde .05'in altında olması ise iyi bir uyum değeri olduğunun göstergesidir. Bu çalışmada da modele ilişkin değerlendirme LISREL 8.54 programı kullanılarak elde edilen GFI, AGFI, CFI, RMSEA ve SRMR değerleri dikkate alınarak yapılmıştır.

İşlem

Çalışma öncesinde ölçme araçlarının uygulanabilmesi için gerekli izinler alınarak, ölçme araçlarının uygulanması ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Ölçme araçları sınıf ortamında araştırmacı tarafından uygulanmıştır. Uygulama 30 dakika sürmüş ve yanıtların gizliliği garanti edilmiştir.

Bulgular

Ölçme Modeli

Yapısal eşitlik modelleri analizlerinde, yapısal model test edilmeden önce ölçme modelinin kabul edilebilir uyum değerleri üretip üretmediğinin “doğrulayıcı faktör analizi” ile incelenmesi

önerilmektedir (Anderson ve Gerbing, 1988). Ölçme modelinin kabul edilebilir uyum iyiliği değerleri ürettiği takdirde, önerilen yapısal modelin test edilmesi kabul gören bir görüştür ve bu çalışma da ölçme modeli LISREL 8.54 (Joreskog ve Sorbom, 2003) programıyla Maximum Likelihood (ML) yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir.

Ölçme modeli oluşturulmasında, Pozitif-Negatif Duygu Ölçeği'nden elde edilen puanlardan gözlenen değişkenleri belirlemek amacıyla parselleme yöntemi kullanılmıştır. Parselleme yöntemi, her bir maddenin madde-toplam korelasyonlarını dikkate alarak gruplandırılmasına ve bu gruplardan elde edilen toplam puanın gözlenen değişken olarak modelde kullanılmasını öngörmektedir (Kishton ve Widaman, 1994; MacCallum ve Austin, 2000). Bu şekilde elde edilen parselleri kullanmaktaki temel amaç, tüm gözlenen değişkenlerin örtük değişkeni temsil gücünün en üst düzeyde değerlendirilmesine olanak sağlamaktır. Böylelikle olumlu duygu boyutu için 5'er madden oluşan iki gözlenen (Od1 ve Od2) değişken tanımlanmıştır. Benzer şekilde aynı işlem olumsuz duygu boyutunda elde edilen puanlara uygulanmış ve 5'er maddeden oluşan iki gözlenen (Osd1 ve Osd2) değişken tanımlanmıştır. Çalışmada kullanılan diğer ölçme araçlarının alt boyutları, modelde önerilen örtük değişkenler için gözlenen değişkenler olarak belirlenmiştir. Anne ve baba algısındaki alt boyutlar;

Tablo 1. Gözlenen Değişkenlerin Ortalama Standart Sapma ve Korelasyon Değerleri

Değişken	X	Ss	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1 Anne Yak.	4.98	.98	-											
2 Anne Kat.	5.33	1.0	.59	-										
3 Anne Ot.De.	4.97	.98	.75	.72	-									
4 Baba Yak.	4.70	1.1	.53	.33	.41	-								
5 Baba Kat.	5.02	1.1	.45	.59	.48	.64	-							
6 Baba Ot. De.	4.75	1.0	.48	.43	.53	.79	.77	-						
7 Od1	4.96	1.1	.42	.28	.31	.42	.33	.36	-					
8 Od2	4.95	1.1	.43	.26	.24	.36	.27	.30	.77	-				
9 Osd1	3.02	.97	-.08	-.20	-.10	-.14	-.24	-.16	-.12	-.03	-			
10 Osd2	3.13	1.0	-.09	-.18	-.10	-.10	-.21	-.13	-.06	-.02	.74	-		
11 Ben. Fark.	3.74	.73	.25	.33	.27	.25	.30	.24	.30	.26	-.29	.46	-	
12 Seç. Hak.	3.62	.80	.31	.31	.29	.29	.27	.26	.33	.31	-.24	.47	.59	-

Not: N = 525. Anne Yak.=Anne Yakınlığı, Anne Kat.=Anne Katılımı, Anne Ot. De. =Anne Otonomi Desteği; Baba Yak.=Baba Yakınlığı, Baba Kat.=Baba Katılımı, Baba Ot. De.= Baba Otonomi Desteği. Anne algısındaki Anne Yakınlığı, Katılımı, ve Otonomi Desteği ve baba algısındaki BabaYakınlığı, Katılımı, ve Otonomi Desteği Anne-Baba Algılama Ölçeği'nin (ABAÖ) anne ve baba alt boyutlarında elde edilen üçer gözlenen değişkeni ifade etmektedir. Anne ve Baba algısındaki yüksek puanlar yüksek desteği ifade etmektedir. Od1 ve Od2 ile Osd1 ve Osd2, Pozitif-Negatif Duygu Ölçeği'nden (PNDÖ) elde edilen ikişer parseli göstermektedir. Olumlu duygudaki (Od.1 ve 2) yüksek puan yaşamın olumlu duyuşsal değerlendirmedeki yüksek puanı, Olumsuz duygudaki (Osd.1 ve 2) yüksek puan ise yaşamın olumsuz duyuşsal değerlendirilmesindeki yüksek puanı ifade etmektedir. Ben Fark. = Benlik farkındalığı, Seç. Hak. = Seçim hakkı. Benlik farkındalığı ve Seçim hakkı Özerk Benlik Yönetimi Ölçeği'nin (ÖBYÖ) alt boyutlarından elde edilen ikişer gözlenen değişkeni ifade etmektedir.Özerk benlik algısındaki yüksek puan ergenlerin bireysel farkındalık ve seçim yapabilme algılamasındaki yüksek puanları işaret etmektedir. Tablodaki korelasyon değerlerinden, .15'e eşit ve büyük olanlar $p < .05$, .17'ye eşit ve büyük olanlar $p < .01$ ve .21'e eşit ve büyük olanlar $p < .001$ güven aralığında anlamlıdır.

Tablo 2. Ölçme Modelinde Örtük Değişkenler Arasındaki Korelasyon Değerleri

Örtük değişkenler	1	2	3	4	5
1. Anne algısı	-				
2. Baba algısı	.63***	-			
3. Özerk benlik yönetimi	.55***	.50***	-		
4. Olumlu duygu	.53***	.51***	.51***	-	
5. Olumsuz duygu	-.22***	-.27***	-.44**	-.22***	-

Not: N = 525, *** $p < .001$

anne özerklik desteği, anne katılımı ve anne yakınlığı anne gözlenen değişkenleri, baba algısındaki alt boyutlar olan baba özerklik desteği, baba katılımı ve baba yakınlığı da baba gözlenen değişkenleri olarak belirlenmiştir. ÖBYÖ'nin alt boyutlar bireysel farkındalık ve seçim hakkı, özerk benlik yönetimi için gözlenen değişkenler olarak tanımlanmıştır. Bu işlem sonucunda, önerilen modeldeki anne ve baba algısındaki örtük değişken için üçer tane, özerk benlik algısı, olumlu ve olumsuz duygu için ikişer tane olmak üzere toplamda 12 gözlenen değişken tanımlanmıştır. Belirlenen gözlenen değişkenlerle ilgili ortalama puanlar ve standart sapma puanları ile değişkenler arasındaki korelasyon değerleri Tablo 1'de belirtilmiştir.

Gözlenen değişkenlere ilişkin parametre değerlerinin yanı sıra ölçme modelinde örtük değişkenler arasındaki ilişki incelenmiş ve önerilen modeldeki örtük değişkenler arasındaki ilişkilerin anlamlı olduğu görülmüştür (Tablo 2).

Gerçekleştirilen ölçme modeli analizleri sonucunda elde edilen uyum iyiliği değerleri, verilerin modele iyi düzeyde uyum gösterdiğini ortaya koymaktadır; $\chi^2(44, N = 525) = 218.21$, $p < .05$; CFI = .98; RMSEA = .081 ve SRMR = .030, GFI = .96 ve AGFI = .95. Ölçme modelindeki gözlenen değişkenlere ilişkin, standardize edilmiş ve standardize edilmemiş faktör yükleri, standart hata ve t-puanı değerleri incelendiğinde, gözlenen değişkenlerin örtük değişkenlerin güvenilir göstergeleri oldukları anlaşılmaktadır (Tablo 3).

Sonuç olarak, ölçme modelinde elde edilen uyum iyiliği değerleri ile örtük ve gözlenen değişkenler arasındaki ilişkilerin yeterli düzeyde olması sonraki aşama olan yapısal modelin test edilebileceğini göstermektedir.

Yapısal Model

Önerilen yapısal model yine ML yöntemi

Tablo 3. Ölçme Modelinde Gözlenen Değişkenlerin Faktör Yükü Değerleri

Gözlenen değişkenler	Standardize edilmemiş faktör yükü değerleri	Standart hata	t	Standardize edilmiş faktör yükü değerleri	R ²
Anne Algısı					
Anne Yakınlığı	3.39	.18	66.49	.91***	0.82
Anne Katılımı	3.65	.19	63.32	.90***	0.81
Anne Otonomi Desteği DestAttachment Parcel 3	1.80	.086	93.24	.96***	0.91
Baba Algısı					
Baba Yakınlığı	3.71	.18	71.59	.90***	0.82
Baba Katılımı	2.90	.14	77.80	.93***	0.86
Baba Otonomi Desteği	1.28	.060	116.14	.97***	0.94
Özerk Benlik Yönetimi					
Bireysel Farkındalık FFFarFarkındalık	5.87	.37	27.60	.79***	0.63
Seçim Hakkı	5.92	.37	27.29	.79***	0.63
Olumlu Duygu					
Olumlu Duygu1 Parcel 1	1.47	.088	44.26	.95***	0.91
Olumlu Duygu2 2Parcel 2	5.84	.29	38.00	.84***	0.71
Olumsuz Duygu					
Olumsuz Duygu1 Parcel 1	3.52	.27	23.52	.86***	0.73
Olumsuz Duygu2 Parcel 2	3.20	.25	23.78	.87***	0.75

N=525, *** $p < .001$.

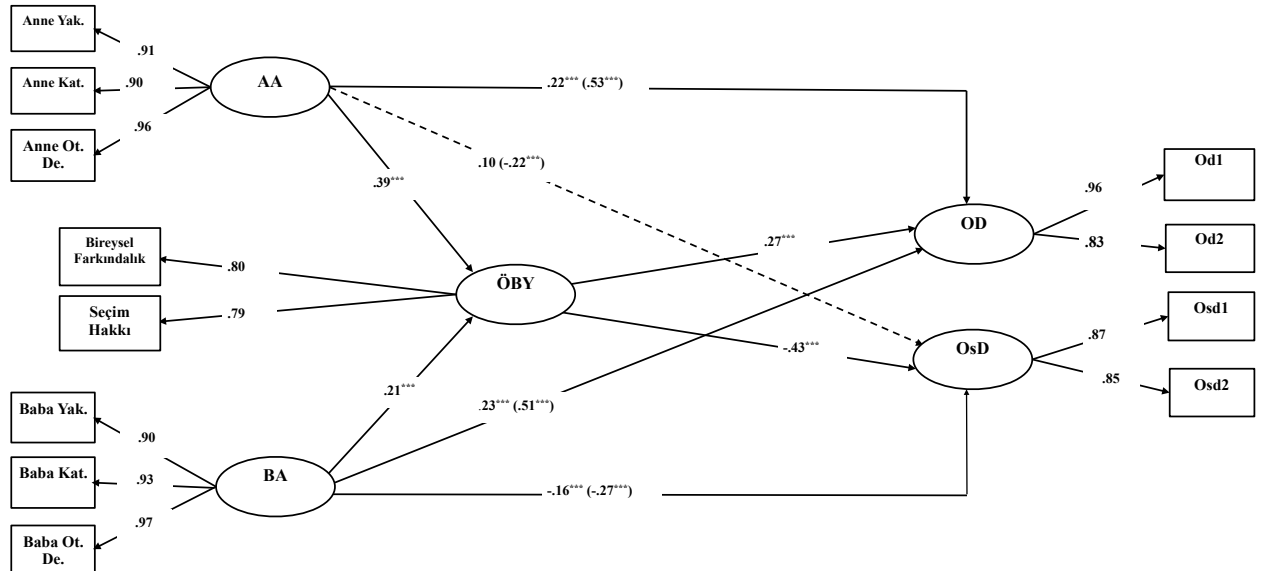
kullanılarak LISREL 8.54 programı aracılığıyla test edilmiştir (Jöreskog ve Sörbom, 2003). Yapısal modele ilişkin analiz sonuçları, önerilen yapısal modelin iyi düzeyde uyum iyiliği değerleri ürettiğini göstermektedir (Şekil 2), [χ^2 (45, N = 525) = 222.63, $p < .001$, GFI = .99, AGFI = .98, CFI = .97, RMSEA = .085, SRMR = .045]. Şekil 2’de belirtilen sonuçlar incelendiğinde; anne ve baba algısının, ergenlerin bireysel farkındalık ve seçim hakkı gibi kavramlarla ilişkilendirilen özerk benlik yönetimi ile ilişkili olduğu görülmektedir. Aynı zamanda ergenlerin algıladıkları anne ve baba desteği yine onların olumlu ve olumsuz duyguları ile ilişkili olduğu belirlenmiştir.

Ergenlerin babaları ile ilişkileri incelendiğinde, ergenlerin baba algısı, özerk benlik algısı, olumlu duygu ve olumsuz duygu değişkenleri arasında tanımlanan yolların anlamlı olduğu görülmektedir. Sonuçlar baba algısından, sırasıyla özerk benlik algısına ($\beta = .21$, $t = 5.18$, $p < .01$), olumlu duyguya ($\beta = .23$, $t = 3.16$, $p < .01$) ve olumsuz duyguya ($\beta = -.16$, $t = -2.05$, $p < .01$) tanımlanan yolların anlamlı olduğunu ortaya koymaktadır. Yapısal modelde, özerk benlik yönetiminin bir aracı değişken olarak belirlendiği ve bu değişkenin etkisi kontrol edildiğinde baba algısının ergenlerin olumlu ve olumsuz duyguları değişkenine giden yolların istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir (Şekil 2). Sonuçlar baba algısı değişkeninin, doğrudan olumlu ve olumsuz duygu üzerinde etkisi olmasının yanısıra özerk benlik

yönetimi değişkeni aracılığı ile de olumlu ve olumsuz duygu üzerinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bir başka deyişle özerk benlik yönetiminin, baba algısı değişkeni ile olumlu ve olumsuz duygu değişkenleri arasında kısmi aracılık görevi gördüğü belirlenmiştir.

Anne boyutuna yönelik sonuçlar değerlendirildiğinde, özerk benlik yönetiminin, anne algısı ile olumsuz duygu arasındaki ilişkiye tam aracılık, olumlu duygu ile kısmi aracılık ettiği görülmektedir. Sonuçlar, anne algısından özerk benlik yönetimi ve olumlu duygu değişkenine tanımlanan yollar anlamlı iken (sırasıyla; $\beta = .39$, $t = 5.04$, $p < .01$; $\beta = .22$, $t = 2.88$, $p < .01$) olumsuz duyguya tanımlanan yolun anlamlı olmadığını ortaya koymuştur ($\beta = .10$, $t = 1.34$, $p > .134$). Başka bir ifadeyle, özerk benlik yönetiminin bir aracı değişken olarak belirlendiği bu modelde, bu değişkenin etkisi kontrol edildiğinde anne algısından ergenlerin olumsuz duygu değişkenine giden yol istatistiksel olarak anlamlı değildir (Şekil 2). Anne algısı değişkeninin olumsuz duygu üzerindeki etkisi, tümüyle özerk benlik yönetimi değişkenince aracılık edildiği, bir başka deyişle özerk benlik yönetiminin, anne algısı değişkeni ve olumsuz duygu değişkeni arasında tam aracılık görevi gördüğü belirlenmiştir.

Yapısal modele ilişkin sonuçlar doğrultusunda, modelde tanımlanan bütün yollar istatistiksel olarak anlamlı iken, anne ilişkisi değişkeninden olumsuz duygu değişkenine tanımlanan yolun

Şekil 2. Yapısal Modele İlişkin Standardize Edilmiş Parametre Değerleri

Not: N = 525. Parantez içindeki değerler bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında özerk benlik değişkeninin aracılık etkisi olmadan hesaplanan basit korelasyon değerlerini göstermektedir. Kesik çizgili yol, yapısal modelde anlamlı olmayan yolu ifade etmektedir. AA=Anne Algısı, BA=Baba Algısı, ÖBY=Özerk Benlik Yönetimi, OD=Olumlu Duygu, OsD=Olumsuz Duygu. Anne Yak.=Anne Yakınlığı, Anne Kat.=Anne Katılımı, Anne Ot. De.=Anne Otonomi Desteği; Baba Yak.=Baba Yakınlığı, Baba Kat.=Baba Katılımı, Baba Ot. De.=Baba Otonomi Desteği. Od1 ve Od2 ile Osd1 ve Osd2, Olumlu ve Olumsuz Duygu Ölçeği'nden (ODÖ) elde edilen ikişer parseli göstermektedir.

anlamli olmaması sonucunda, bu yol modelden çıkarılarak model yeniden test edilmiştir. Satorra ve Bentler'in (2001) önerdiği "Kay-Kare Farklılık Test" başlangıçtaki model ile sonraki değiştirilmiş modeller arasındaki farklılıkları test etmeye olanak veren bir analiz yöntemidir. Böylelikle, başlangıçtaki modelde önerilen ancak istatistiksel olarak anlamlı olmayan, anne algısından olumsuz duyguya olan yol sıfıra sabitlenerek model değiştirilmiştir (modified model). Sonuçlar incelendiğinde, değiştirilmiş modelin uyum iyi değerlerin yine iyi düzeyde olduğu [χ^2 (46, N = 525) = 225.05, $p < .001$, GFI = .99, AGFI = .98, CFI = .97, RMSEA = .084, SRMR = .043] ve başlangıçtaki model ile arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür [$\Delta\chi^2(1, N = 525) = 2.41, p = .12$]. Bu sonuç, belirtilen yolun modele bir katkı sağlamadığını, anne algısından olumsuz duyguya tanımlanan yolun modelden çıkarılmasının yapısal modelde anlamlı bir farklılık oluşturmadığı göstermektedir.

Tartışma ve Sonuç

Gerçekleştirilen analiz sonuçları, anne ve babadan algılanan desteğin, ergenlerin özerk benlik yönetimleriyle birlikte, duyuşsal iyi oluşlarına katkı sağladığını göstermektedir. Çalışmanın bu bulgusu, anne-baba ve ergenler arasında kurulan olumlu ilişkilerin ergenlerin iyi oluşlarına olumlu katkı sağladığı (Wilkinson, 2004), ergenlerin özerk benlik algılarının iyi oluşları ile ilişkili olduğu (Sheldon ve ark., 1996) ve anne-babanın özerklik desteğinin ergenlerin akademik çalışmalarda algıladığı özerk benlikleri ile ilişkili olduğunu (Soenens ve Vansteenkiste, 2005) belirten araştırma sonuçları ile tutarlı olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, çalışmanın sonuçları, özerk davranma gereksiniminin ergenlerin en belirgin psikolojik gereksinimlerinden birisi olduğu ve duyuşsal iyi oluş ile ilişkisini vurgulayan farklı kültürlerdeki çalışma sonuçlarıyla da (Hahn ve Oishi, 2006) benzerlik göstermektedir.

Ergenlerin anne ve baba ile algıladıkları ilişki düzeyine bakıldığında söz konusu ilişkide anne ve babanın ergenlerin özerk benlik yönetimleri ve olumlu duygu üzerinde farklı düzeylerde etkilere sahip olduğu görülmekte ancak hem anne hem de babanın bu değişkenler üzerinde etkilerinin pozitif yönde ve anlamlı olduğu dikkat çekmektedir. Benzer şekilde çalışmanın bulguları, anne-baba algısı ile olumsuz duygu arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu başka bir deyişle algılanan yüksek anne-baba desteğinin düşük olumsuz duygu ile ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışmanın bu sonuçları babanın çocuk ve ergen gelişimi üzerindeki etkisini vurgulaması açısından dikkat çekici olduğu söylenebilir. Bu çalışmanın sonuçlarının en özgün değerinin, ergenler

üzerindeki annenin rolü ve etkisinin yanısıra baba desteğinin ve algısının ergenlerin özerk benlik yönetimi ve duyuşsal iyi oluşları üzerindeki etkisini belirlemesi olduğu söylenebilir. Çalışma sonuçlarının, çocuk ve ergen gelişiminde baba katılımının önemini vurgulamasının yanı sıra Türkiye'de baba rolü ve katılımı ile ilgili gelişmekte olan literatüre yaptığı katkı açısından da önemli olduğu söylenebilir.

Çalışmanın bir diğer önemli bulgusu ise ergenlerin temel psikolojik gereksinimlerinden birisi olan kendi davranışları üzerine kendisinin karar vermesi şeklinde tanımlanan özerk benlik yönetiminin, anne ve baba ilişkileri ile etkileşim içerisinde olduğu ve bu etkileşimin ergenlerin "Özerk-Benlik" geliştirmelerine katkı sağladığını göstermiş olmasıdır. Bununla birlikte, ergenlerin özerk benlik yönetimlerinin, anne ve babayla kurulan ilişkiler ile duyuşsal iyi oluş arasında aracı bir değişken olduğu belirlenmiştir. Çalışmada önerilen modelin doğrulandığı ve değişkenler arasındaki ilişkilerin yüksek olduğu belirlenmesine karşın özerk benlik yönetiminin, modelde tam aracılık etkisi olmadan çalıştığını görülmektedir. Özerk benlik yönetiminin, anne algısı ile olumsuz duygu arasındaki ilişkide tam aracılık görevi görmesine karşın anne algısı ve olumlu duygu arasındaki ilişkide kısmi aracılık etkisi belirlenmiştir. Benzer şekilde, özerk benlik algısının, baba algısı değişkeni ile olumlu ve olumsuz duygu değişkenleri arasındaki ilişkide de kısmi aracılık görevi gördüğü belirlenmiştir. Çalışmanın bu bulgusu, anne algısının ergenlerin olumsuz duygularını azaltmada ve engellemede doğrudan etkili olmadığını, ergenlerin özerk benlik yönetimlerinin gelişmesine olanak sağlayarak olumsuz duygular üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Diğer tarafta ise, özerk benlik yönetimi, baba algısı ile olumlu ve olumsuz duygu arasındaki ilişkide kısmi aracılık görevi görmekte bir başka deyişle baba algısı, olumlu ve olumsuz duygu üzerinde kısmen özerk benlik yönetimi üzerinden etkili olmaktadır. Özerk benlik yönetiminin, anne algısı ve olumsuz duygu arasında tam aracılık görevi görmesine karşın, baba algısı ile olumlu ve olumsuz duygu arasında tam aracılık görevi görmemesi birkaç şekilde açıklanabilir. Bunlardan birincisi, çalışmanın bulguları ergenlerin özerk benlik yönetimleri üzerinde, anne algısı değerinin baba algısından daha yüksek olduğunu göstermektedir. Çalışmanın bu bulgusu alan yazın ile tutarlılık göstermektedir. Grolnick, Ryan ve Deci (1991) algılanan anne desteği ve katılımının çocukların algılanan yeterlilik, kontrol sağlama ve özerk davranma ile olumlu ilişki gösterdiğini ancak sadece baba katılımının özerk davranma ve yeterlilik algısı ile ilişkili olduğunu belirlemişlerdir.

Bir diğer çalışmada da, Niemiec ve ark., (2006) anne ve baba algısının ergenlerin iyi oluşları ile ilişkili olduğunu ancak anne ile kurulan ilişkilerin, baba ile karşılaştırıldığında, ergenlerin iyi oluşlarına daha güçlü bir katkı sağladığını ortaya koymuşlardır. İkinci olarak, kısmi aracılık etkisinin görüldüğü model durumunda, yolların anlamlı olması değişkenler arasında bir takım diğer örtük değişkenlerin varlığına işaret etmektedir (Şimşek, 2007). Baba algısı ile olumlu ve olumsuz duygu arasındaki yolların ve anne algısı ile olumlu duygu arasındaki yolun yapısal modelde anlamlı olması, belirtilen değişkenler arasında ele alınabilecek bir takım diğer örtük değişkenlerin olabileceğini göstermektedir. Alan yazında söz edilen, anne-baba ilişkileri ve ergenlerin uyum düzeyi (Soenens, Vansteenkiste, Lens ve ark., 2007) benlik saygısı (Wissink, Decovic, Yağmur, Stams ve Haan, 2008) ve sosyal beceriler (Allen, Marsh, McFarland ve ark., 2002) öngörülen örtük değişkenler olarak düşünülebilir. Belirtilen örtük değişkenler sonraki çalışmalarda ele alınabilir ve anne-baba ile ergen gelişimi arasındaki ilişkilerin niteliğinin belirlenmesine katkı sağlayabilir.

Psikolojik danışma süreci açısından değerlendirildiğinde, çalışmanın bulguları, danışmanın yardım süreçlerini etkili bir şekilde sürdürmesine katkı sağlayabilir. Danışma sürecinde, danışanın olumlu duyguları geliştirmesi ve olumsuz duygularla baş etme becerileri kazanması önemli bir beklentidir. Dolayısıyla bu araştırmanın bulguları, duyuşsal bir takım sorunlar yaşayan (depresyon, stres, kaygı...vb) ergenlere danışma sürecinde doğrudan yardım edebilmenin yanı sıra özerk benlik yönetimlerinin desteklenmesi ve artırılmasının da duyuşsal iyi oluşlarına katkı sağlayacağını göstermektedir. Son yıllarda öz-belirleme kuramının psikolojik danışma ve terapilerde bir kuram olarak ele alınması ile ilgili bir çok tartışmaya rastlanmaktadır. Bu konuda çalışmalarını sürdüren öz-belirleme kuramcıları (Ryan, Lynch, Vansteenkiste ve Deci 2010; Vansteenkiste ve Sheldon, 2006) terapilerin kısıtlı verimliliğini ya da tamamen başarısız kalışlarını, danışanların görüşme sürecindeki uygulamaları “kendi kararı olarak” benimsemesiyle ve güdülenmesiyle aşılabileceğini savunmaktadırlar. Kuramın bu doğrultudaki görüşleri psikolojik danışma ve terapi süreçlerine önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmekte ve “güdülenmiş görüşme” (motivational interviewing) kavramının sıklıkla tartışıldığı görülmektedir (Ryan ve Deci, 2008; Sheldon, Williams ve Joiner 2003). Vansteenkiste ve Sheldon (2006) danışanların özerk benlik algılarının yönlendirici olmadan geliştirebileceğini ve güdülenmiş danışanların, danışma sürecinde

amaçlarını daha fazla gerçekleştirebileceklerinin altını çizmektedirler. Bununla birlikte, Weinstein ve Ryan (2010) özerk davranma güdüsünün danışma sürecinde hem danışan hem de danışman için süreci daha etkili bir şekilde sürdürülmesine yardımcı olduğu ve her ikisi içinde amaçların gerçekleşmesini kolaylaştıracağını belirtmektedirler.

Bu çalışmanın sonuçları ayrıca Türkiye’de uygulanmakta olan anne-baba eğitim programlarına alternatif olarak bir anne-baba eğitim programının kullanılmasında öz-belirleme kuramının görüşlerine vurgu yapmaktadır. Türkiye’de son yıllarda öz-belirleme kuramının belirlemiş olduğu kavramlar ve görüşler bir çok araştırmacının ilgisini çekmeye başladığı ve ergen gelişimi ile ilgili çalışmalarda ele alındığı görülmektedir. İlhan ve Özbay, (2010) üniversite öğrencilerinin temel psikolojik ihtiyaçlarını karşılamalarının öznel iyi oluşun bir yordayıcısı olmasının yanı sıra içsel amaçların öznel iyi oluşu dışsal amaçlara göre daha üst düzeyde yordadığını belirtmişlerdir Benzer bir çalışmada da, Cihangir-Çankaya (2009) aile ve arkadaş çevrelerinden algıladıkları desteğin üniversite öğrencilerinin temel psikolojik ihtiyaçlarını karşılamada etkili olduğu ve karşılanan ihtiyaçların da öznel iyi oluşları üzerinde olumlu etki sağladığını belirtmiştir. Bu çalışmanın sonuçları da dikkate alındığında, ülkemizde amaçlarına güdülenmiş ve özerk kararlar verebilen, içinde bulunduğu okul, aile ve akran grupları gibi sosyal ortamlara bağlı sürdürülebilen ve özerk benlik yönetimi gelişmiş çocuklar yetiştirebilmek amacıyla öz-belirleme kuramının kavramları ve görüşleri anne-baba eğitimlerine bir takım katkılar sağlayabilir. Bir başka deyişle, güdülenme ve kişilik gelişimine yeni bir bakış sunan öz-belirleme kuramının, anne-baba eğitiminde ortaya koyduğu temel yaklaşımları (Grolnick, 2009; Grolnick ve ark., 1997) ülkemizde de anne-baba eğitimi ve programlarında ele alınabilir. Ancak, anne-baba eğitimine yönelik çalışmalar, Türkiye’de anne-baba çalışmaları ve etkinliklerinde anne katılımının daha fazla desteklendiğini belirtmektedirler (Şahin, 2006; Yılmazçetin, 2003). Bu çalışmanın sonuçları dikkate alındığında, anne-baba eğitim programlarının sadece annelere yönelik değil, geliştirilecek eğitim programlarının, babaların da eğitim ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik hazırlanması gerektiği söylenebilir. Okul rehberlik hizmetleri açısından bakıldığında, okul rehberlik hizmetleri uygulamalarında okul psikolojik danışmanları anne-baba görüşmelerini ve anne-baba eğitimlerini çoğunlukla annelerle gerçekleştirmektedir. Okul psikolojik danışmanlarının anne-baba görüşmelerine ve anne-baba eğitimlerine babaların da dahil olmasını sağlayacak düzenlemeleri gerçekleştirerek babaların

da bu sürece yeterince katılmalarını sağlayabilirler. Babaların ergenlik döneminde hızlı bir değişim süreci içerisindeki çocukları ile etkili iletişim kurabilmeleri, çocuklarının gelişimlerine gerekli ve yeterli katkıyı sağlayabilmeleri için babalara bu konularda hem bilgi aktarmayı hem de bazı beceriler kazandırmayı amaçlayan eğitim ve programlar geliştirilebilir. Bu programlar aracılığıyla babalar, ergen çocuklarının gelişimi ile ilgili bilgi düzeylerini artırabilir, iletişim becerileri kazanabilir ve bunun sonucunda çocuklarının özerk benlik yönetimlerine ve dolayısıyla da ruh sağlıklarına daha olumlu katkılar yapabilirler. Ergenlerin sağlıklı akran ilişkilerinde ve sosyal gelişimlerinde, babaların ergen çocuklarla ilişkilerinin önemi göz önünde bulundurularak, okulda yapılacak çalışma ve faaliyetlerde babaların da katılımını sağlayacak çalışmaların yürütülmesi yararlı olacaktır.

Sonuç olarak ergenlerin anne-babaları ile ilişkilerinin (anne-baba katılımı, anne-baba desteği, anne-baba yakınlığı) özerk benlik gelişimlerine ve duyuşsal iyi oluşlarına nasıl katkı sağladığı incelenmiştir. Bununla birlikte ergenlerin duyuşsal iyi oluşları ile anne-baba ilişkileri arasında, etkili ve kolay bir müdahale olanağı sağladığı düşünülen ergenlerin “özerk benlik yönetimi” değişkeninin, bir aracı değişken olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın bulguları, ergenlerin sağlıklı gelişimleri üzerinde anne-baba katılımı ve etkilerini belirlemeye yönelik çalışmalara ve geliştirilecek olan anne-

baba eğitimlerine kuramsal bir alt yapı oluşturabilir. Böylelikle anne-baba eğitimi konusunda çalışan sosyal hizmet uzmanları, akademisyenler ve klinik psikologların yanı sıra ve okul rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri içerisinde, okul psikolojik danışmanları öz-belirleme kuramının görüşleri doğrultusunda anne-baba eğitimlerini ele alabilirler.

Bu çalışmada elde edilen sonuçlar, çalışma grubunu oluşturan iki farklı okul türünden 525 öğrencinin gönüllü katılımıyla toplanan verilere dayanmaktadır. Bu durum çalışmanın bir sınırlılığı olarak değerlendirilebilir. Sonraki çalışmalar farklı statüdeki okullarla ve yaş gruplarındaki ergenlerle benzer çalışmaları ele alabilirler.

Bir diğer önemli sınırlılık ise, çalışmada öznel iyi oluşun sadece duyuşsal boyutu ele alınmasıdır. Diener, Lucas ve Oishi (2002) mutluluk (happiness) olarak da tanımlanan öznel iyi oluşu, üç temel yapı aracılığıyla ele alınabileceğini belirtmişlerdir. Bu yapılar, “olumlu duygu”, “olumsuz duygu” ve “yaşam doyumu”dan oluşmaktadır. Sonraki çalışmalar öznel iyi oluşun farklı boyutlarını da değerlendirecek anne-baba ve ergen arasındaki ilişkilerin farklı niteliklerini ve olası aracı değişkenleri inceleyebilirler.

Son olarak, çalışmaya katılan ergenlerin cinsiyetleri ele alınmamıştır. Bundan sonraki çalışmalarda cinsiyet değişkeninin ele alınması, kız ve erkek ergenlerin anne ve baba ile ilişki düzeylerinin incelenmesi, ergenlerin özerk gelişimleri alan yazınına önemli katkılar sağlayabilir.

Kaynaklar

- Allen, J. P., Marsh, P., McFarland, C., McElhaney, K. B., Land, D. J., Jodl, K. M. ve Peck, S. D. (2002). Attachment and autonomy as predictors of the development of social skills and delinquency during midadolescence. *Journal of Consulting & Clinical Psychology, 70*, 56-66.
- Anderson, J. C., ve Gerbing, D. W. (1988). Structural equation modeling in practice: A review and recommended two-step approach. *Psychological Bulletin, 103*, 411-423.
- Chirkov, V., Ryan, R.M., Kim, Y., ve Kaplan, U. (2003). Differentiating autonomy from individualism and independence: A self-determination theory perspective on internalization of cultural orientations and well-being. *Journal of Personality and Social Psychology, 84*(1), 97-110.
- Cihangir-Çankaya, Z. (2009). Özerklik desteği, temel psikolojik ihtiyaçların doyumu ve öznel iyi olma: Öz-belirleme kuramı. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 4*(31), 32-31.
- Cotterell, J. L. (1992). The relation of attachments and supports to adolescent well-being and school adjustment. *Journal of Adolescent Research, 7*, 28-42.
- Deci, E. L., ve Ryan, R. M. (2000). The “what” and “why” of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry, 11*, 227-268.
- Deci, E. L., Ryan, R. M., ve Williams, G. C. (1996). Need satisfaction and the self-regulation of learning. *Learning and Individual Differences, 8*, 165-183.
- Diener, E., Lucas, R. E., ve Oishi, S. (2002). Subjective well-being: The science of happiness and life satisfaction. In C. R. Snyder & S. J. Lopez (Eds.), *Handbook of positive psychology* (pp. 63-73). New York: Oxford University Press.
- Elicker, J., Englund, M., ve Sroufe, L. A. (1992). Predicting peer competence and peer relationships in childhood from early parent-child relationships. In R.D. Parke ve G.W. Ladd (Eds.), *Family-peer relationships: Modes of linkage* (pp. 77-106). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.

- Fagan, J., ve Iglesias, A. (1999). Father involvement program effects on fathers, fathers' figures, and their head start children: A quasi-experimental study. *Early Childhood Research Quarterly, 14*(2), 243-269.
- Gençöz, T. (2000). Pozitif ve negatif duygu ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi, 15*(46), 19-26.
- Gray, M. R., ve Steinberg, L. (1999). Unpacking authoritative parenting: Reassessing a multidimensional construct. *Journal of Marriage and the Family, 61*, 574-587
- Grolnick, W. S. (2009). The role of parents in facilitating autonomous self-regulation for education. *Theory and Research in Education, 7*, 164-173.
- Grolnick, W. S., Deci, E. L., ve Ryan, R. M. (1997). Internalization within the family: The self-determination theory perspective. In J. E. Grusec & L. Kuczynski (Eds.), *Parenting and children's internalization of values: A handbook of contemporary theory* (pp. 135-161). New York: Wiley.
- Grolnick, W. S., Gurland, S. T., Jacob, K. F., ve Decourcey, W. (2002). The development of self-determination in middle childhood and adolescence. In A. Wigfield & J. S. Eccles (Eds.), *Development of achievement motivation* (pp. 147-171). San Diego, CA: Academic Press
- Grolnick, W. S., Ryan, R. M., ve Deci, E. L. (1991). The inner resources for school performance: Motivational mediators of children's perceptions of their parents. *Journal of Educational Psychology, 83*, 508-517.
- Guay, F., Mageau, G. A., ve Vallerand, R. J. (2003). On the hierarchical structure of self-determined motivation: A test of top-down, bottom-up, reciprocal, and horizontal effects. *Personality and Social Psychology Bulletin, 29*, 992-1004.
- Guisinger, S., ve Blatt, S. J. (1994). Individuality and relatedness: Evolution of a fundamental dialectic. *American Psychologist, 49*, 104-111.
- Hahn, J. ve Oishi, S. (2006). Psychological needs and emotional well-being in older and younger Koreans and Americans. *Personality and Individual Differences, 40*, 689-698.
- Hu, L. T., ve Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling, 6*, 1-55.
- İlhan, T. ve Özbay, Y. (2010). Yaşam amaçlarının ve psikolojik ihtiyaç doyumunun öznel iyi oluş üzerindeki yordayıcı rolü. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 4*(35), 109-118.
- Joreskog, K. G., ve Sorbom, D. (2003). *LISREL 8.54*. Lincolnwood, IL: Scientific Software International.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2005). Autonomy and relatedness in cultural context implications for self and family. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 36*(4), 403-422.
- Kart, M., E. ve Güldü, Ö. (2008). Özerk Benlik Yönetimi Ölçeği: Uyarlama çalışması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 41*(2), 187-207.
- Kishton, J. M., ve Widaman, K. F. (1994). Unidimensional versus domain representative parceling of questionnaire items: An empirical example. *Educational and Psychological Measurement, 54*, 757-765.
- Kocayörük, E. (baskıda). The adaptation of perception of parent scale into the Turkish culture. *International Journal of Educational Researchers*.
- Kocayörük, E. ve Sümer, Z. H. (2009). The effects of father involvement training on family functioning and adolescents' peer relations. *Journal of Theory and Practice in Education, 5*(1), 3-17.
- Laible, D. J., Carlo, G. ve Roesch, S. C. (2004). Pathways to self-esteem in late adolescence: The role of parent and peer attachment, empathy, and social behaviors. *Journal of Adolescence, 27*, 703-716.
- MacCallum, R. C., ve Austin, J. T. (2000). Applications of structural equation modeling in psychological research. *Annual Review of Psychology, 51*, 201-226.
- Niemiec, C. P., Lynch, M. F., Vansteenkiste, M., Bernstein, J., Deci, E. L., ve Ryan, R. M. (2006). The antecedents and consequences of autonomous self-regulation for college: A self-determination theory perspective on socialization. *Journal of Adolescence, 29*, 761-775.
- Patrick, H., Knee, C. R., Canevello, A., ve Lonsbary, C. (2007). The role of need fulfillment in relationship functioning and well-being: A self-determination theory perspective. *Journal of Personality and Social Psychology, 92*(3), 434-457.
- Rigby, C. S., Deci, E. L., Patrick, B. C., ve Ryan, R. M. (1992). Beyond the intrinsic-extrinsic dichotomy: Self-determination in motivation and learning. *Motivation and Emotion, 16*, 165-185.
- Robbins, R. J. (1994). *An assessment of perceptions of parental autonomy support and control: Child and parent correlates*. Unpublished Doctoral Dissertation, Department of Psychology, University of Rochester, 1994.
- Ryan, R., ve Deci, E. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist, 55*, 68-78.
- Ryan, R. M., ve Deci, E. L. (2008). A self-determination approach to psychotherapy: The motivational basis for effective change. *Canadian Psychology, 49*, 186-193
- Ryan, R. M., Lynch, M. F., Vansteenkiste, M., ve Deci, E. L. (2010). Motivation and autonomy in counseling, psychotherapy, and behavior change: A look at theory and practice. *The Counseling Psychologist, 32*, 193-260.
- Santrock, J. W. (2005). *Adolescence*. Boston: McGraw-Hill.

- Satorra, A., ve Bentler, P. M. (2001). A scaled difference chi-square test statistic for moment structure analysis. *Psychometrika*, 66, 507-514.
- Schwartz, S. H. (1994). Beyond individualism/collectivism: New cultural dimensions of values. In U. Kim, H. C. Triandis, C. Kağıtçıbaşı, S.-C. Choi, & G. Yoon (Eds.), *Individualism and collectivism: Theory, methods, and applications* (pp. 85-119). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Sheldon, K. M., Ryan, R. M., ve Reis, H. T. (1996). What makes for a good day? competence and autonomy in the day and in the person. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22, 1270-1279.
- Sheldon, K. M., Williams, G. C., ve Joiner, T. (2003). *Self-determination theory in the clinic: Motivating physical and mental health*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Simons, K. J. M., Paternite, C., ve Shore, C. (2001). Quality of parent/adolescent attachment and aggression in young adolescents. *Journal of Early Adolescence*, 21, 182-203.
- Soenens, B. ve Vansteenkiste, M. (2005). Antecedents and outcomes of self-determination in 3 life domains: The role of parents' and teachers' autonomy support. *Journal of Youth and Adolescence*, 34, 589-604.
- Soenens, B., Vansteenkiste, M., Lens, W., Luyckx, K., Beyers, W., Goossens, L. ve Ryan, R. M. (2007). Conceptualizing parental autonomy support: Adolescent perceptions of promotion of independence versus promotion of volitional functioning. *Developmental Psychology*, 43, 633-646.
- Soenens, B., Vansteenkiste, M. Smits, I., Lowet, K. ve Goossens, L. (2007). The role of intrusive parenting in the relationship between peer management strategies and peer affiliation *Journal of Applied Developmental Psychology*, 28, 239-249.
- Steinberg, L., & Silk, J. S. (2002). Parenting adolescents. In M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting: Vol. 1. Children and parenting* (2nd ed., pp. 103-133). Mahwah, NJ: Erlbaum
- Şahin, R. (2006). *The effect of parent education on third grade children's social skills*. Basılmamış doktora tezi, ODTÜ, Ankara..
- Şimşek, Ö., F. (2006). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş: Temel İlkeler ve LISREL Uygulamaları*. Ankara: Ekinoks Yayıncılık.
- Thrash, T. M., ve Elliot, A. J. (2002). Implicit and self-attributed achievement motives: Concordance and predictive validity. *Journal of Personality*, 70, 729-755.
- Vansteenkiste, M., ve Sheldon, K. M. (2006). There's nothing more practical than a good theory: Integrating motivational interviewing and self-determination theory. *British Journal of Clinical Psychology*, 45, 63-82.
- Vansteenkiste, M., Zhou, M., Lens, W., & Soenens, B. (2005). Experiences of autonomy and control among chinese learners: Vitalizing or immobilizing?. *Journal of Educational Psychology*, 97, 468-483.
- Véronneau, M-H, Koestner, R. F, ve Abela, J. R.Z. (2005). Intrinsic need satisfaction and well-being in children and adolescents: an application of the Self-determination theory. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 24(2), 280-292.
- Watson, D., Clark, L. A., ve Tellegen, A. (1988). Development and validation of brief measures of positive and negative affect: The PANAS scales. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54(6), 1063-1070.
- Weinstein, N., ve Ryan, R. M. (2010). When helping helps: Autonomous motivation for prosocial behavior and its influence on well-being for the helper and recipient. *Journal of Personality and Social Psychology*, 98, 222-244.
- Wilkinson, R. B. (2004). The role of parental and peer attachment in the psychological health and self-esteem of adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 33(6), 479-493.
- Wissink, I.B., Dekovic, M., Yagmur, S., Stams, G.J.J.M. ve Haan, M.J. de (2008). Ethnic identity, externalizing problem behaviour and the mediating role of self-esteem among Dutch, Turkish-Dutch and Moroccan-Dutch adolescents. *Journal of Adolescence*, 31, 223-240.
- Yılmazçetin, C. (2003). *The relationship between father involvement and behavioral problems of preadolescents*. Basılmamış yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.

*Extended Summary*Self-Determination Theory and Relationship between Perception of
Parents and Emotional Well-Being of Adolescents**Ercan KOCAYÖRÜK**

There has been increased attention on self-determination background on the relationship between parents and adolescents. From the self-determination theory, parents as a socializing agents face the important challenge of how to mobilize, facilitate, and support a child's natural tendency to internalize cultural values, attitudes, and behaviors. Self-Determination Theory (SDT) identified three universal human needs - the needs for competence, relatedness, and autonomy (Deci & Ryan, 2000). According to the theory, these needs - the needs for competence, autonomy, and relatedness - must be continuously satisfied for people to develop and function in healthy or optimal ways. A key aspect of the theory is that individuals will be most intrinsically motivated, and most autonomous for extrinsically motivated activities, when the environment satisfies the need for autonomy. Such an environment supports people's experiences of autonomy instead of controlling their behavior. Environmental controls are defined as events that pressure individuals to think, feel, or perform in specified ways (Ryan & Deci, 2000). Recently, adolescents' relationship with their parents has been explicitly considered in many studies and a vast number of studies provide empirical evidence for the link between parent relationship and well-being in adolescence (Grolnick, Deci, & Ryan, 1997). A child's development is affected by both mother and father, for it is through interaction with both parents that children acquire the skills needed for better development.

This study examined whether the perception of parents directly effected adolescents' emotional well-being (i.e., positive affect and negative affect) or whether these effects were mediated though the function in a self-determined way (autonomous development). The direct paths suggest that autonomy supportive relationships with parents promote feelings of well-being in adolescents. However, the indirect paths proposed that autonomy supportive had indirect influences on well-being in a self-determined way.

Method

Data were analyzed for the 525 participants (299 female, 226 female) aged between 14 and 18 years ($M = 16.35$, $SD = .09$). The data were obtained by using the *Perceptions of Parents* (Robbins (1994), *Positive and Negative Affect Scales* (Watson, Clark, & Tellegen, 1988), *Self-Determination Scale* (Sheldon, Ryan, & Reis (1996). For this analysis, goodness-of-fit statistics were tested with χ^2 and the use of five indices are commonly suggested such as (a) Standardized Root Mean Square Residual (S-RMR) $< .08$, (b) Root Mean Square Residual of Approximation (RMSEA) $< .06$, (c) Goodness-of-Fit Index (GFI) $> .90$, (d) Adjusted Goodness-of-Fit Index (AGFI) $> .85$, and e) Comparative Fit Index (CFI) $> .90$ (Hu & Bentler, 1999).

Results

The results of the structural model testing revealed a good fit of the model to the data, scaled [χ^2 (46, $N = 525$) = 225.05, $p < .001$, GFI = .99, AGFI = .98, CFI = .97, RMSEA = .084, SRMR = .043]. Mother relationship was significantly and positively related to self-determination and positive affect score. However, direct paths from mother relationship to negative affect were not significant. These results suggested that the function of self-determination fully mediated the relationship between mother relationship and negative affect, but partially mediated the relationship between mother relationship and positive affect. On the other hand, father relationship was directly and positively related to self-determination and positive affect and negatively related to negative affect suggesting that self-determination partially mediated the relationship between father relationship and negative affect and positive affect.

Discussion

The results of the current study can be used in prevention and intervention programs for facilitating adolescents' development at the school environment. The aim of this kind of

training or education program is to support the relationship between adolescents and their parents, so that they can establish better interaction to overcome difficulties in adjustment and emotional disturbances. Considering the results of the study, school counselors may develop workshops or group training sessions in which mothers and fathers participate to learn various skills to help adolescents improve the autonomous self-including communication skills, quality of

relationships in peer groups, and social interaction management. Thus, such a kind of training and workshop for parents may attend to the importance of the relationship between parents and their children and the different influence of paternal and maternal effect on adolescent development. Perhaps increasing autonomous self may be one of several possible interventions, which could reduce the feelings of shame, depression, and loneliness experienced by high school students.